

## Yörüklü / Hüseyindedede Eski Hitit Kabartmalı Vazolarında Dans ve Müzik

**Tayfun Yıldırım**

Bilindiği gibi müzik, geçmişten bugüne insanoğlu'nun hem sosyal yaşamı hem de dini yaşamı ile iç içe bir sanat dalıdır. Anadolu topraklarında uygarlıklar yaratan eski toplumların inanç ve eğlence dünyasında müzik, şarkı ve dansın önemli bir yeri bulunmaktadır. Arkeolojik araştırmalar, Anadolu insanının en azından Neolitik Dönemden, diğer bir deyişle yaklaşık M.Ö.9.Bin'den itibaren müzik ve dansla iç içe yaşadığını ortaya koymaktadır. Özellikle Anadolu'da tarihi bir dönemin başlangıcı olan M.Ö.II.Bin'de, Orta Anadolu'da siyasi bir gücü temsil etmiş Hititlerin başkenti Boğazköy / Hattuşa arşivlerinde ele geçen yazılı belgeler, dönemin müzik, şarkı ve dans uygulamaları ile ilgili önemli bilgiler ortaya koymuştur. Hitit müziği, özellikle dini törenlerin anlatıldığı metinlerde detaylı bir şekilde işlenmiştir. Ne yazık ki bu belgelerde halkın günlük hayatta gerçekleştirdiği müzikli eğlenceler ya da halk müziği ile bilgilere rastlanmamaktadır. Yazılı belgeler, çeşitli bayramların kutlanması, kurban, ölü ritüelleri, çeşitli tanrılara sunu, Kraliçe'nin saraya ve tapınaklara gidiş gelişleri, tanrı heykellerinin taşınışı, tanrıların eğlendirilmesi gibi dini uygulamaların, profesyonel müzisyenler, şarkıcılar ve dansçılarla, müzik eşliğinde gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır. Metinler bize bu çağın telli, vurmali, üflemeli ve kendinden ses veren müzik aletlerinin yanında, Hititçe, Luvi, Pala, Hurri ve Hatti dillerinde söylenen şarkı ve ilahilerle, bazen tek, bazen de gruplar halinde danseden profesyonel dansçılardan ve çeşitli dans türlerinden söz etmektedir. Metinlerde söz edilen müzik ve dansla ilgili uygulamaların bir kısmının, dönemin pişmiş toprak, taş, fildişi ve metalden yapılmış az sayıdaki arkeolojik malzeme üzerine de yansıdığı görülür.

Özellikle Eski Hitit tasvir sanatının en önemli temsilcileri sayılan kabartmalı ve boyalı kült vazolarında, ilkbahar ya da tarım yılının başlangıcında gerçekleştirilen dini törenlerin belirli evreleriyle, Hititli müzisyenler, çalgıları ve çeşitli danslarla ilgili sahneler gösterilmiştir. Tapınakların en önemli tören kapılarını temsil eden ve çeşitli kentlerin yerel fırtına tanrısı için düzenlenen müzik ve danslı törenleri öyküsel tarzda anlatan kabartmalı vazolar, M.Ö.17-16. yüzyıl Hitit tasvir sanatını anlamamızı sağlayan, ender arkeolojik bulgulardır. Orta Anadolu'da bugüne kadar yapılan kazılarda bu tür vazoların tek sağlam örneğinin 1965 yılında Çankırı / İnandıktepe

kazılarında ortaya çıkarıldığı bilinmekteydi. 1997 yılında Çorum'un Sungurlu ilçesi sınırlarında Hüseyindede Tepesindeki kazılarda meslekdaşım Tunç Sipahi ile birlikte açığa çıkardığımız örneklerle birlikte, bu nadide kapların sağlam örneklerinin sayısı üçe çıkmıştır. Orta Anadolu'da Bitik, Alaca Höyük, Boğazköy, Eskiyapar, Alishar, Kalehöyük, Kabaklı ve Maraş yakınlarındaki Elbistan Karahöyük'te bu tür vazolara ait çeşitli sahneleri içeren parçalar ele geçmiştir. Kabartmalı vazoların bir kısmı üzerinde, çeşitli enstrümanlar çalan Hititli müzisyenler, çalgıları ve dansçılar gösterilmiştir.

Erken Hitit Krallık Çağına (M.Ö.1650) tarihlenen Hitit kabartmalı vazolarının nadide temsilcilerinden ve öncülerinden olan Çankırı / İmandıktepe Vazosu (Res.1), Yerel Fırtına Tanrısına ithaf edilen bir mabette gerçekleştirilen bir kutsal evlilik (Hieros Gamos) töreninin ve ilkbahar bayramının, müzik ve dans eşliğinde kutlanmasını gösteren özgün bir eserdir. Vazonun dört ayrı frizden oluşan sahnelerinde, aşağıdan yukarıya doğru; mabetteki törenler için yemeklerin hazırlanışı, çeşitli tanrılara müzik eşliğinde sunu yapılması, hediyelerin ve kült eşyalarının taşınışı, mabette gerçekleştirilen kutsal evlilik töreninin ardından, en üst frizde müzik eşliğinde akrobatik danslar ve sahnenin sonunda bir kutsal birleşme gösterilmiştir. İmandıktepe vazosunda betimlenen lir, saz ve zil çalan müzisyenler, Hitit yazılı belgelerinde kült müziği ile ilgili verilen bilgileri doğrulayan öncü ve sağlam tasvirlerdir.

1997 yılında, Çorum / Sungurlu yakınlarındaki Yörüklü Beldesinin güneybatısında yeralan Hüseyindede Tepesinde, sürdürdüğümüz araştırmalarda ortaya çıkan iki ayrı kült vazosu (Res.2), bize benzer törenlerin müzik ve dans uygulamalarıyla ilgili yeni görsel bilgiler sunmaktadır. Çorum vazolarından küçük olanı (yükseklik 52 cm.), Anadolu'da bu tür vazoların tek frize sahip ilk örneğidir. Folklorik danslar ve müzik eşliğindeki yerel bir bayram töreninin anlatıldığı sahnede, Ege ve Yakındoğu'dan tanıdığımız "boğa üzerinde akrobatik hareketler" gerçekleştiren figürler, Hitit tasvir sanatı için yenilik oluşturmaktadır. Biz, boğa üzerinde ve etrafında müzik eşliğinde gerçekleştirilen bu hareketlerin, kökleri Çatalhöyüğe kadar uzanan bir tür boğa dansı olduğundan şüphe etmiyoruz. Sahnede çeşitli gösteriler sunan figürlerin yanında, zil / çalpara ve saz çalan kadın ve erkek müzisyenler gösterilmiştir. Vazoda temsil edilen dansçılar ve müzisyenler, Hitit tasvir sanatında daha önce görmediğimiz yeni özelliklerle karşımıza çıkmaktadır. Süslü elbiseler giymiş, el ele halay çeken, oynayan ve olasılıkla şarkı söyleyen iki kadın dansçı, Hitit tasvir sanatında ilk kez görülmektedir. Böylelikle, Hitit metinlerinde

sözü edilen kadın şarkıcılar ve folklorik danslar, yeni arkeolojik belgelerle desteklenmektedir. Zil ve saz eşliğinde halay çeken kadınlar, yazılı belgelerde sözü edilen profesyonel dansçılar olmalıdır. Uzun etekli, bellerinde kemer ve püsküllü kuşak taşıyan kadınların renkli kıyafetleri, Anadolu Folklorunun geleneksel giyim-kuşamına öncülük etmektedir. Dans eden kadınların yanında yer alan, elbisesinin kolları süslemeli, kalın kemerli ve uzun etekli bir kadın, yaklaşık 30-40cm. çapında bir çift zil ( <sup>URUDU</sup> *galgalturi* ) çalarken gösterilmiştir. Bilindiği gibi, Hitit tasvir sanatında zil çalan figürler ilk kez kabartmalı vazolardaki alaylarda betimlenmiştir. Hüseyindedede vazosundaki zillerin üst üste gösterilmesi, bu sanatta yeniliktir. Keza, zillerin birbirine siyah renkli bir kuşakla bağlanmış olması da kabartmalı vazolarda ilk kez görülmektedir. Bu bağlar, ziller kullanılmadığında omuza asılarak taşınmasına hizmet etmiş olmalıdır. Tasvir sanatında, birbirine bağlanmış zillerin üst üste gösterilmesi adeti daha sonra Hitit kralı III.Tudhalia (M.Ö.1400-1380) dönemine ait, gümüş bir riton üzerindeki sahnede tekrar edilecektir.

Anadolu'da idiofonların (kendinden sesli çalgılar) en eski örnekleri, Eski Tunç Çağı'nın ikinci yarısında Orta Anadolu'nun kuzeyinde, Hititlerin hemen öncesinde varlığını bildiğimiz Hatti kültüründe yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Yuvarlak saplı ve genelde çapları 6-8cm. arasında değişen Eski Tunç Çağı bronz çalparaları, Çorum Alaca Höyük, Tokat/Horoztepe ve Amasya/Oymaağaç mezarlarına ölü hediyesi olarak bırakılmıştır. Şekilleriyle kabartmalı vazolardakilere tam benzeyen, sapsız, ortaları çukur, çapları daha büyük M.Ö.II.Bin'e ait madeni örnekler, Kültepe /Kaniş kazıları ve Samsun müzesi koleksiyonlarından tanınmaktadır. Daha önce kabartmalı vazolarda sadece kadınlar tarafından çalınan ziller, Hüseyindedede'nin küçük vazosunda ilk kez erkekler tarafından hem ayakta hem de diz çökerek çalınırken betimlenmiştir. Zil çalan erkek müzisyenler, Mezopotamya tasvir sanatında M.Ö.III.Binin sonundan itibaren gözükmeye başlar. Anadolu'da ise ilk örnekler, Eski Hitit Döneminde, Hüseyindedede vazosunda temsil edilmektedir. Diz çökerek zil çalma adetine, Anadolu dışında daha geç bir evrede rastlanmaktadır. Suriye kazılarında ( Ugarit ) ele geçen Mısır etkili fildişinden bir figür ( M.Ö. yaklaşık 12. yüzyıl ), daha hareketsiz bir tarzda, diz çökmüş, zil çalarken tasvir edilmiştir.

Küçük vazoda temsil edilen son müzisyenleri sazcular temsil etmektedir. Diğer müzisyenlerin aksine sola dönük pozisyonda ilerleyen sazcular, sol elleriyle tuttıkları küçük, oval gövdeli bağlamayı, sağ elleri ile göğüs hizasında parmaklarıyla çalmaktadır. Müzisyenlerin parmakları etraflıca gösterilmiştir. Ancak, İnanlık

vazosunda olduğu gibi, Hüseyindedede sazlarının da uzun sapında tel ya da perde aralıkları gibi detaylara yer verilmemiştir. Hüseyindedede sazcısının sağ elinden aşağıya doğru sarkan ince bir bant ya da kuşak bulunmaktadır. Bu kuşağın, Alaca Höyük kabartmalarında ya da Mısır duvar resimlerinde olduğu gibi, saz ya da bir mızrapla bağlantısı gösterilmemiştir. Büyük olasılıkla ince bant, sazcının parmağı ile bağlantılı olmalıdır. Günümüzde Orta Anadolu'nun kimi yörelerinde parmaklarına bir şerit bağlayarak, bağlama çalan halk ozanlarına rastlanmaktadır. Hitit Kabartmalı vazolarında ve taş kabartmalarda, Eski Mısır örneklerinde olduğu gibi iki ayrı tipte, gövdeleri delikli sazlar kullanılmıştır. Alacahöyük'te mızrapla çalınan sazın sapında perdelerin gösterilmiş olması, Mısır dünyasında olduğu gibi, bu çalgının da notalarla çalındığını ortaya koymaktadır. Ancak, bilindiği gibi, henüz Hititlerde notasyonla ilgili bilgilere rastlanmamıştır. Telli çalgılar (kordofon) grubundan bağlama, ya da genelde saz olarak adlandırılan enstrüman, Hitit mabet müziğinin ve kült törenlerinin en çok kullanılan çalgısıdır. Yazılı belgelere göre bu çalgının (olasılıkla <sup>GIŞ</sup> TIBULA / ŠÀ.A.TAR, <sup>GIŞ</sup> *huhupal* ? ) eşliğinde hem şarkı söylenmekte hem de dansedilmektedir. Anadolu'da ilk kez Eski Hitit Çağı kabartmalı ve boyalı vazolarında görülen sazların en iyi korunmuş örnekleri, İnandıktepe ve Hüseyindedede vazolarında temsil edilmektedir. Diğer örnekler, Alişar, Eski yapar, Boğazköy ve Samsat parçalarında betimlenmiştir. Hitit İmparatorluk çağında Alaca Höyük'te tek bir kabartma üzerinde gördüğümüz sazlar, Geç Hitit ve Urartu Dönemlerinde de Anadolu'da varlıklarını sürdüreceklerdir. Sazların, Mezopotamya'da Akkad Krallığı zamanında, muhtemelen mabet müzisyenleri tarafından yaratıldığı ve ilk saz tasvirlerinin Akkad Çağı silindir mühürlerinde betimlendiği bilinmektedir. M.Ö.II.Bin'de Eski Babil ve Kas Sanatında da yaygınlaşan sazların, Mısır'a Yakınoğu'dan Suriye aracılığı ile götürüldüğü düşünölmektedir. Önasya'da daha çok erkeklerin elinde gördüğümüz bu müzik aleti, Eski Mısır'da çoğunlukla kadınlar tarafından çalınmıştır.

Hüseyindedede Tepesinde keşfedilen ikinci vazo (Res.3), Çankırı / İnandıktepe'de bulunan vazunun paralelidir. Anadolu'da sağlam Eski Hitit vazolarının üçüncü örneğini temsil eden eser, teknik açıdan İnandıktepe ile aynı özellikleri taşımaktadır. Kült vazosu, 86 cm. yüksekliğinde ve 50 cm. genişliğindedir. Vazonun ölçüsü, yerel mabetlerde kullanılan ve bu gruba giren kabartmalı vazoların standart ölçüsü olmalıdır. İçbükey silindir boyunlu , oval gövdeli, yuvarlak dipli, gövde üzerinde dört dikey simetrik şerit kulbu bulunan vazunun ağzı üzerindeki düzenek, bu tür

mabet kaplarının hem boğa kültüyle ilişkisini hem de libasyon kabı olma özelliğini göstermektedir. Geniş ağız kenarı üzerinde, birbirlerine kanallara bağlanmış karşılıklı boğa başları ve bir tekne yer almıştır. Yerel Fırtına tanrısına adanan mabetlerde gerçekleştirilen çeşitli kült törenlerinde, ağız kenarı üzerindeki tekneye boşaltılan sıvı, kanallar yardımıyla boğa başlarından geçerek vazunun içine akmaktadır. Vazonun gövde ve omuz kısmı üzerinde dört ayrı frizle gösterilen sahneler (Res.4), bazı küçük ayrılıklar dışında Bitik-İnandıktepe grubuna giren kabartmalı vazoların bilinen sahneleridir. Ana konu, tarım yılının başına denk düşen ilkbahar bayram kutlamalarıdır. İlk sahnede, yemeklerin hazırlanışı, tören hazırlıkları gibi İnandık-Bitik grubu vazolarından bilinen sahnenin aksine, kulplar arasında boğalar betimlenmiştir. Fırtına tanrısının kutsal hayvanını simgeleyen hörgüçlü boğalar, son derece enerjik ve kudretlidir. İkinci sahnede tanrıya sunulacak hayvanlarının götürülüşü, müzik eşliğinde kral ve baş rahibin oturan tanrıya ibadet etmesi, üçüncü sahnede müzik eşliğinde kült gereçlerinin taşınışı, mabet ve sunak yanında gösterilen bir yatak üzerindeki tanrının süslenmesi, en üst sahnede ise kült kabı taşıyanlar, sığır koşulu arabada çeşitli kült eşyalarının, tanrıçanın taşınışı ve son olarak dans ve müzik konuları işlenmiştir. Hüseyindedede Vazosunun çeşitli sahnelerinde, dini törenlerin vazgeçilmez unsurları olan mabet müzisyenleri ve dansçılar, çağın sanat anlayışına uygun bir şekilde, bilinen özelliklerinin yanında, yeni figürlerle karşımıza çıkmaktadır. Müzisyenlerin yer aldığı sahneler, bu gruptaki vazolarda belirli işlevleri olan şahıslarca yürütülen bir tören sıralaması olduğunu ve müzisyenlerin bu sıralamadaki yerlerinin çok fazla değişmediğini göstermektedir. Şimdi elimizdeki bu iki anıtsal vazoya (İnandık, Hüseyindedede) göre Bitik, Alişar ve Eskiypar kazılarında ele geçen ve üzerlerinde müzisyenlerin betimlendiği kabartmalı parçaları da kısmen tamamlamak mümkündür. Hüseyindedede Vazosunun 2.frizinde gösterilen ilk müzisyen, oturan tanrı önünde sunu yapan figürün arkasında gösterilmiştir. Orta boy bir lir çalan müzisyen, fizyonomisine göre diğer erkeklerden daha yaşlıdır. Belden yukarısı korunmuş olan müzisyen, üst yatay kolunun iki ucu ördek başı, kavisli yan kolları arslan başı süslemeli, dikdörtgen ses kutulu bir lir çalmaktadır. Kalın lirler grubuna giren çalgının telleri gösterilmemiş olmakla birlikte, İnandık örneklerine göre 6 veya 8 telli olmalıdır. Kabartmalı vazolarda temsil edilen lirlerin (Res.5) ilk ve gösterişli örnekleri İnandık vazosunda betimlenen orta ve büyük boy lirlerdir. İnandık örneklerinden sonra, asimetrik, kolları hayvan başlarıyla süslü lirler, Hüseyindedede vazosunda ikinci kez belgelenmektedir. Prof.Dr.Tahsin Özgüç, Anadolu'da bu tipe

giren lirleri Kuzey Suriye ve Sümer lirlerinin bir karışımı şeklinde değerlendirmekte ve “yerli ustaların güneydoğu’dan, Kuzey Suriye aracılığı ile Eski Babil dünyasından gelen tesirlere açık olması neticesinde Anadolu lirlerinin bu şekli aldığı” vurgulamaktadır. Tanrıça İştara / İnanna’nın enstrümanı olarak bilinen Sümerce GIŠ<sup>D</sup> INANNA , hattice *zinar / zinir* kelimelerinin, liri temsil ettiği düşünülmektedir. T.Özgüç, arslanın İştara’nın atribütü olduğunu belirterek, arslan başları ile süslü İnandıktepe lirlerinin GIŠ<sup>D</sup> INANNA .GAL veya TUR tanımlamasına tam olarak uyduklarını düşünmektedir. Buna göre, Hüseyindedede liri’de Hitit metinlerinde sözü edilen GIŠ<sup>D</sup> INANNA.TUR olarak tanımlanan daha küçük boylu örneği temsil etmektedir. Boğazköy’de ele geçen Hitit dönemine ait bir parçadaki lir, diğer örneklerle nazaran biraz daha geç evreye tarihlenmektedir. Parça eksik olduğundan lirin tam şeklini anlayamıyoruz. Önasyanın en eski çalgılarını oluşturan lirler, Anadolu’da M.Ö.3.binin sonundan itibaren tasvir sanatındaki yerini almıştır. Hitit mabet orkestrasının önemli çalgılardan biri sayılan lirler, kabartmalı vazolarda kendilerine özgü tiplerle karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği gibi lirler Önasya’nın en eski çalgıları olup, ilk örnekleri Mezopotamya’da M.Ö.3.Binin başından itibaren ortaya çıkmaktadır. Ur kentindeki krali mezarlarda orjinal örnekleri ele geçen lirler, Suriye, Filistin ve Mısır’da yaygın bir şekilde kullanılmışlardır.

Hüseyindedede vazosunda temsil edilen diğer müzisyenleri, sazcular ve zil çalan kadınlar oluşturmaktadır. Hüseyindedede sazcuları (Res.6) , vazodaki üçüncü ve dördüncü frizlerdeki kült alaylarında, ikisi sağlam, biri kırık olmak üzere toplam üç figürle temsil edilmektedir. Müzisyenlerin oval ses kutulu ve uzun saplı sazları, İnandık vazosundakilerin tam paralelidir. Sağa doğru ilerleyen müzisyenler, sol elleriyle tuttıkları sazları, göğüs üzerinde sağ parmaklarıyla çalarken betimlenmişlerdir. Sazlarda tel, perde ya da sapın ucundaki püskül gibi ayrıtıllara yer verilmemiştir. Kısa elbiseli sazcuların kıyafetleri bu çağın tasvir sanatından bilinmektedir. Vazonun en üst frizinde gösterilen sazcular, kadın dansçılara ve zil çalanlara eşlik etmektedir.

Yeni vazodaki zil çalan kadın müzisyenlerin sayısı, ikidir. Bunlardan yalnızca biri (Res.7), en üst frizdeki alayda gösterileni tam olarak korunmuştur. Zillerin üst üste çalınma anı bu kabartmada daha da belirgindir. Vazonun en üst sahnesinde gösterilen uzun, siyah elbiseli müzisyen, İnandık vazosunda yine aynı sıralamada gösterilen kadın müzisyeni hatırlatmaktadır. Bize göre, kemerli - uzun elbiseleri siyah

renkli, sola dönük, zil çalan, aynı zamanda şarkı söyleyen bu müzisyenlerin, çeşitli törenlerdeki çalgıcıların başı gibi ayrı bir sıfatları olmalıdır.

Vazonun en üst frizindeki alayda , sazcuların ve zil çalan kadının arasında sola ve sağa dönük, oynayan ve danseden kadınlar (Res.8) betimlenmiştir. Son derece coşkulu bir şekilde müziğin ritmine uyarak, kolları yukarıda, parmaklarını şıkırdatarak dans eden kadınlara kabartmalı tasvir sanatında ilk kez rastlanmaktadır. Uzun elbiseli kadın dansçılar, yazılı belgelerde sözü edilen folklorik danslarla ilgili bilgileri tam olarak doğrulayan figürlerdir. Hüseyinde de dansçıları, Anadolu'da Seramiksiz Neolitik Dönemden itibaren çeşitli hareketlerle dans ederek av, hasat, ilkbahar, tarım yılının başlangıcı ya da diğer dini olayları kutlayan figürlere, M.Ö.16. yüzyıl sanatında yenilerini katmaktadır. Kargamış ve Karatepe kabartmalarında betimlenen dansçılar, Anadolu'da eski bir geleneği oluşturan "müzik eşliğinde dans ve oyunların" Geç Hitit Döneminde sürdüğünü gösteren az sayıdaki figürlerdir.

## SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

- Alp, S., 1999 : *Hititlerde Şarkı, Müzik ve Dans, Hitit Çağında Anadolu'da Üzüm ve Şarap*. Ankara.
- Bachmann, W., 2004 : "Eski Tunç Çağı Anadolu Çalgıları", *I.Uluslararası Tarihte Anadolu Müziği ve Çalgıları Sempozyumu*, Ankara, s.7-15.
- Bittel, K., 1976 : *Die Hethiter. Die Kunst Anatoliens vom Ende des 3. Bis zum Anfang des 1. Jhs.v.Chr.* München.
- Boehmer, R.M., 1983 : *Die Reliefkeramik von Boğazköy, Grabungskampagnen 1906-1912. 1931-1939. 1952-1978.* Boğazköy-Hattuşa XIII. Berlin.
- Collon, D., 1980-1983 : "Laute. B. Archäologisch", *Reallexikon der Assyriologie VI*, pp. 515-517.
- de Martino, S., 1989 : *La danza nella Cultura ittita*. Firenze.
- de Martino, S., 1995 : "Music, Dance and Processions in Hittite Anatolia", in Sasson, J.M. (ed.), *Civilizations of the Ancient Near East IV*, pp. 2661-2670. New York.
- de Martino, S., 1997 : "Musik A III, Bei den Hethitern", *Reallexikon der Assyriologie*, Band VIII, 7./8. Lieferung, Musik- Mythologie, Berlin, pp. 483-488.
- Dinçol, B., 1999 : *Eski Önasya ve Mısır'da Müzik*. İstanbul.
- Garfinkel Y., 2003 : *Dancing at the Dawn of Agriculture*. Austin, Texas.
- Gurney, O.R., 1977 : *Some Aspects of Hittite Religion*. Oxford.
- Güterbock, H.G., 1995 : "Reflections on the Musical Instruments *arkammi*, *galgalturi* and *huhupal* in Hittite", *Studio Historiae Ardens. Festschrift für Ph. H.J. Houwink ten Cate*, pp. 57-72. İstanbul.
- Güterbock, H.G. / Kendall, T., 1995 : "A Hittite Silver Vessel in the Form of a Fist", in Carter, J.B./Morris, S.P. (eds.), *The Ages of Homer: a tribute to Emily Townsend Vermeule*, pp. 45-60. Austin, Texas.
- Özgüç, N., 1992 : "A Lute Player from Samsat", *Hittite and Other Anatolian and Near Eastern*

- Studies in Honour of Sedat Alp. Festschrift für S. Alp*, pp. 419-421. Ankara.
- Özgüç, T., 1957 : "The Bitik Vase", *Anadolu/Anatolia* II, pp. 57-78.
- Özgüç, T., 1986 : *Kültepe-Kaniş II, Eski Yakınoğu'nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar*. Ankara.
- Özgüç, T., 1988 : *İnandıktepe. Eski Hitit Çağında Önemli Bir Kült Merkezi*. Ankara.
- Rashid, S.A., 1984 : *Mesopotamien. Musikgeschichte in Bildern, Band II Musik des Altertums, Lfg. 2. der.* W.Bachmann. Leipzig.
- Roszkowska, H., 1987 : "Musical Terminology in Hittite Texts", *Orientalia Varsoviensia* I, pp. 23-30.
- Sipahi, T., 2000. : "Ein althethitische Reliefvase aus Hüseyindede Tepesi", *İstanbulur Mitteilungen* L. pp.63-85.
- Sipahi, T., 2001 : " New Evidence From Anatolia Regarding Bull-Leaping Scenes in the Art of Aegean and the Near East", *Anatolica* XXVII, p.107-126.
- Schuol, M.,2004 : *Hethitische Kultmusik*. Orient-Archaologie Band 14, Rahden / Westf.
- Ünal, A., 1999 : *Hititler-Etiler ve Anadolu Uygarlıkları*. İstanbul.
- Yıldırım, T./  
Sipahi, T. 1999 : "1997 Yılı Çorum Bölgesi Yüzey Araştırmaları", *XVI.Araştırma Sonuçları Toplantısı I.Cilt*, (25-29 Mayıs 1998-Tarsus), Ankara, pp. 433- 437.
- Yıldırım, T.,2000 : "Yörüklü / Hüseyindede : Eine neue hethitische Siedlung im Südwesten von Çorum" , *İstanbulur Mitteilungen* 50, s.41 – 60.
- Yıldırım, T.,2001 : " Hüseyindede Kabartmalı Vazosunda Betimlenen Dans Eden bir Hititli" , *A.Ü.D.T.C.F.Dergisi*, 41 / 1, s.1-7.
- Yıldırım, T., 2002 : " Müsic in Hüseyindede / Yörüklü: Some New Musical Scenes on the Second Hittite Relief Vase" *Anadolu Araştırmaları XVI*, p.591-600.
- Yıldırım, T., 2002a : " Hüseyindede Tepesinde Bulunan İkinci Vazoya ait Yeni Bir Müzisyen", *A.Ü.D.T.C.Fakültesi Dergisi* 42 / 1-2, s.1-7.
- Yıldırım, T., 2005 : " Hüseyindede Tepesi'nde Bulunan Yeni Bir Kült Vazosu", *V.Uluslararası Hititoloji Kongresi, 2-6 Eylül 2002, Çorum* s.761-774.